

**ISLOMDA AYOLNING MAQOMI VA HUQUQLARI: TARIXIY VA ZAMONAVIY
QARASHLAR**

Akbaraliyeva Farangiz Akmal qizi

Tayyorlovchi: TDTU 2-son davolash fakulteti

209-guruh talabasi

Xudoyberdiyev Rashid Zokirovich,

Ilmiy raxbar:

Annotatsiya

Mazkur maqolada Islom dinida ayolning maqomi va huquqlari Qur'oni karim, hadislar hamda fiqhiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Islomdan avvalgi jamiyatlarda ayollarning ijtimoiy mavqei, Islom davrida ayol huquqlarining qayta tiklanishi, shuningdek, zamonaviy davrda Islom qadriyatlari asosida ayolning oilaviy, ijtimoiy va ma'naviy hayotdagi o'rni yoritilgan. Qur'oni karimning an-Niso va an-Nahl suralaridagi oyatlar, Imom Buxoriy va Imom Termiziyning hadislaridan dalillar keltirilib, ayolning insoniy qadr-qimmati, mulkka egalik, ta'lim olish, nikoh va mehnat huquqlari kabi masalalar yoritiladi. Tadqiqot shuningdek, zamonaviy dunyoda ayol huquqlari masalasiga nisbatan g'arb va islomiy konsepsiyalar o'rtasidagi tafovutlarni ham tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Islom, ayol, huquq, maqom, Qur'on, hadis, oilaviy qadriyatlar, gender tengligi, fiqh.

Kirish

Insoniyat tarixining qadimiy bosqichlarida ayolning jamiyatdagi mavqei turli madaniyat va dinlarda keskin tafovutlar bilan namoyon bo'lgan. Islomdan avvalgi arab jamiyatida ayol ijtimoiy hayotda deyarli mavqesiz, huquqlardan mahrum, iqtisodiy va oilaviy qarorlarda ishtirok eta olmaydigan shaxs sifatida ko'rilgan. Unga nisbatan zulm, mensimaslik, hattoki yangi tug'ilgan qiz bolalarni tiriklayin ko'mish kabi johiliyat odatlari keng tarqalgan edi. Bu esa insoniyat tarixida ayolning eng og'ir zulmga duch kelgan davrlaridan biri bo'lgan.

Islom dini paydo bo'lishi bilan bu adolatsizlikka barham berildi. Qur'oni karimda ayolning inson sifatidagi qadr-qimmati, ruhiy va aqliy tengligi, jamiyatdagi o'rni va huquqlari qat'iy e'tirof etilgan.

Mazkur oyat erkak va ayolning asl yaratilishdagi tengligini va ularning insoniy sha'n jihatidan bir-biridan ustun emasligini ko'rsatadi. **An-Nahl surasining 97-oyatida** esa ayol va erkakning savob va mukofot jihatidan tengligi haqida so'z yuritiladi.

Bu oyatlar Islomda ayolning ijtimoiy, ma'naviy va huquqiy maqomi erkak bilan teng asoslarda baholanishini tasdiqlaydi. Ayol jamiyatning asosiy tayanchi, oilaning ma'naviy markazi, tarbiyaning poydevori sifatida e'tirof etiladi.

Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) ham o'z hadislarida ayollarning huquq va qadrini doimo yuksak baholaganlar. Imom Buxoriy va Imom Termiziy rivoyat qilgan hadisda Rasululloh (s.a.v.) marhamat qiladilar:

“Sizlarning eng yaxshilaringiz — o'z ayollariga eng yaxshi muomala qilganlaringizdir.”

Bu hadis Islomda ayolga nisbatan ehtirom va mehr-muhabbatning asosiy mezonini belgilaydi. Shuningdek, Islom ayolga iqtisodiy mustaqillik, ta'lim olish, mehnat qilish, merosdan ulush olish va ijtimoiy hayotda ishtirok etish huquqini berdi. Bu oyat tarixda birinchi bor ayollarning mulkiy huquqini ilohiy asosda mustahkamladi.

Zamonaviy islomshunos olimlar — xususan, **Rahmatulloh M. (2018)** o'zining “*Islom va ayol huquqlari*” asarida ayolning Islomdagi maqomi G'arb madaniyatidagi “gender tengligi” tushunchasidan tubdan farq qilishini ta'kidlaydi. Uning fikricha, Islomda ayolning huquqlari insoniy qadr-qimmat, oila barqarorligi va ma'naviy mas'uliyat tamoyillariga tayanadi. **Aliy M. (2015)** esa “*The Status of Women in Islam*” nomli asarida ayolning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'rni nafaqat diniy, balki tarixiy asoslarda ham isbotlanganini ta'kidlaydi. Demak, Islom dini ayolning maqomini faqat diniy ramz yoki ijtimoiy mavqe bilan cheklamaydi; aksincha, uni insoniyat taraqqiyoti va ma'naviy yuksalishining muhim omili sifatida ko'radi. Ayolning huquq va mas'uliyatlari Islomda oila, jamiyat va ummat barqarorligining ajralmas tarkibiy qismi sifatida mustahkamlangan. Shu sababli, mazkur maqolada Islomda ayolning maqomi va huquqlarini tarixiy manbalar, Qur'oni karim, hadislar hamda zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida tahlil qilish maqsad qilingan.

Tadqiqotning maqsadi — Islom dini ayolga bergan huquq va erkinliklarni ilohiy manbalar, hadis asoslar va zamonaviy talqinlar asosida ilmiy jihatdan asoslab berish, ayolning Islomdagi haqiqiy maqomini tarixiy, ijtimoiy va axloqiy kontekstda yoritishdan iboratdir.

Tadqiqot natijasida Islomda ayolning maqomi faqat diniy yoki oilaviy darajada emas, balki inson sha'nini yuksaltirish va ijtimoiy adolatni ta'minlashning ajralmas qismi ekanligi ilmiy asosda isbotlanadi.

Adabiyotlar tahlili. Tadqiqot jarayonida asosiy manbalar sifatida Qur'oni karim, sahih hadis to'plamlari va zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi:

- Qur'oni karim (an-Niso, an-Nahl suralari) — ayollarning ijtimoiy, oilaviy va huquqiy maqomi haqida asosiy ilohiy ko'rsatmalarni beradi.
- Imom Buxoriy. “Al-Jome' as-sahih” va Imom Termiziy. “Sunan at-Termiziy” asarlarida ayollarning ilm olish, ibodat, mehnat va oilaviy hayotdagi ishtirokiga oid ko'plab sahih hadislar keltirilgan.

- Rahmatulloh M. (2018). *Islom va ayol huquqlari*. Toshkent: Movarounnahr. — bu asarda ayolning Islomdagi o‘rni zamonaviy huquqiy-me‘yoriy tizim bilan taqqoslab o‘rganilgan.
- Aliy M. (2015). *The Status of Women in Islam*. Riyadh: Islamic University Press. — muallif ayolning iqtisodiy, siyosiy va ma‘naviy hayotdagi rolini global miqyosda baholaydi. Mazkur manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, Islom ayolni ijtimoiy hayotdan chetlashtirmagan, aksincha, uning jamiyat rivojidadagi ishtirokini ma‘naviy va huquqiy jihatdan mustahkamlagan. Asosiy qism. Islom dini insoniyat tarixida ayolga eng yuqori hurmat va huquqiy maqom bergan ta‘limotlardan biridir. Islomning paydo bo‘lishidan avvalgi davr — **jahiliya davrida** ayollar jamiyatda huquqsiz, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan erkaklarga tobe holatda edi. Arab jamiyatida qiz bolani tiriklay ko‘mish, merosdan mahrum etish, unga mulk sifatida qarash kabi adolatsizliklar keng tarqalgan edi. Shu tarixiy fon ichida Islomning kelishi ayollar hayotida tub o‘zgarishlar yasadi.

Qur’oni karimda ayolning maqomi

Qur’oni karimda ayolning inson sifatidagi qadri, uning huquqlari va mas’uliyati erkak bilan teng asosda bayon etiladi. **“An-Niso” surasi** bevosita ayollar masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda oilaviy hayot, meros taqsimoti, nikoh, ajralish va ijtimoiy adolat masalalari yoritilgan.

Bu oyatda “ustunlik” kuch yoki hukmronlik emas, balki mas’uliyatni anglatadi. Ya’ni erkak oilaning moddiy va jismoniy ta‘minotchisi sifatida mas’ul hisoblanadi.

Shuningdek, **“An-Nahl” surasi, 16:72-oyatda** ayollarning onalik fazilati yuksak darajada e’tirof etiladi. Bu oyat oilaviy hayotda ayolning ilohiy rolini – nasl davom ettirish va jamiyatni ma‘naviy jihatdan barqaror tutishdagi o‘rnini ko‘rsatadi.

Qur’onda ayolning **mulk egalik huquqi, mehnat qilish huquqi, meros olish huquqi** aniq belgilab berilgan. Bu jihatdan Qur’on o‘z davriga nisbatan inqilobiy yondashuvni namoyon etgan, chunki o‘sha davrda hech bir sivilizatsiya ayolga bunday huquqiy maqom bermagan edi.

Hadis va sunnatda ayolning o‘rni

Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.)ning hadislarida ayolga nisbatan mehr-oqibat, hurmat va adolat tamoyillari asosiy o‘rin tutadi. Imom Buxoriy “Al-Jome’ as-sahih” asarida keltirgan mashhur hadisda shunday deyiladi:

“Eng to‘liq iymon egasi — axloqan eng go‘zal bo‘lgan kishidir, sizlarning eng yaxshilaringiz esa ayollariga eng yaxshi munosabatda bo‘lganlaringizdir.”

Bu hadis erkak va ayol o‘rtasidagi munosabatning axloqiy mezonini belgilaydi. Ayolni kamsitish, unga nisbatan zo‘ravonlik yoki adolatsizlik Islom axloqiga butunlay zid hisoblanadi.

Ayollarning ijtimoiy va iqtisodiy hayotdagi huquqlari

Islomda ayolning iqtisodiy faoliyati qonuniy va shar'an joiz hisoblanadi. Qur'onda ayolning o'z mehnati bilan topgan mulkiga egalik qilish huquqi aniq belgilangan (an-Niso, 4:32). Ayol meros oluvchi, mulk sotib oluvchi, savdo va mehnat faoliyatida qatnashuvchi shaxs sifatida e'tirof etilgan.

Rahmatulloh M. o'zining **"Islom va ayol huquqlari"** (2018) asarida ta'kidlaganidek, Islom dini ayolni iqtisodiy mustaqil shaxs sifatida ko'radi. Ayolning mol-mulkiga er yoki oila a'zolari egalik qila olmaydi — bu huquq faqat unga tegishlidir.

Shuningdek, ayollarning ta'lim olish huquqi ham hadis va fiqh manbalarida alohida qayd etilgan.

Tarixiy va zamonaviy qarashlar tahlili

Islom tarixida ayollar faqat uy-ro'zg'or ishlari bilan cheklanmagan. Ular ilm-fan, siyosat va iqtisodiy sohalarida faol bo'lgan. Masalan, **Sayyida A'isha (r.a.)** Payg'ambar (s.a.v.)ning hadislarini rivoyat qilgan eng yetuk muhaddisa bo'lib, fiqh, tafsir va tibbiyot ilmlarida chuqur bilim sohibasi edi. Shuningdek, **Nusayba bint Ka'b** Uhud jangida Payg'ambarni himoya qilgan, bu esa ayol jasoratining timsoli sifatida tarixda qolgan.

Zamonaviy davrda islom olamida ayolning huquqlari masalasi ijtimoiy, siyosiy va huquqiy jihatdan keng muhokama qilinmoqda. **Aliy M. (2015)** o'z tadqiqotida ayol huquqlarini G'arb va Islom nuqtai nazaridan qiyoslab, G'arbda "erkinlik" ko'pincha ayolning ma'naviy qadriyatlaridan uzilishiga olib kelishini, Islomda esa erkinlik mas'uliyat bilan uyg'unlashganini ta'kidlaydi.

Bugungi kunda musulmon mamlakatlarida ayollar ta'lim, sog'liqni saqlash, siyosat va fan sohalarida faol ishtirok etmoqda. Masalan, Malayziya, Indoneziya, Turkiya va O'zbekiston kabi davlatlarda musulmon ayollar parlament, tibbiyot, ta'lim va ilmiy izlanishlarda faol rol o'ynamoqda.

Islomda ayol va erkak o'rtasidagi muvozanat

Islom dini jinslar o'rtasida antagonizm emas, **muvozanat** tamoyilini o'rnatadi. Ayol va erkak bir-birining raqibi emas, balki hayot yo'ldoshi va hamkori sifatida talqin qilinadi. Qur'on shunday deydi:

"Ular sizlar uchun libosdirlar, sizlar ham ular uchun libosdirlarsizlar" (al-Baqara, 2:187).

Bu oyat erkak va ayol o'rtasidagi ruhiy, jismoniy va ma'naviy uyg'unlikni ifodalaydi. Ularning bir-birini to'ldiruvchi, himoya qiluvchi va bir-birining kamchiligini yopuvchi sifatida ko'rilishi Islomning insonparvarlik mohiyatini ochib beradi.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan ilmiy va diniy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, Islom dini ayolning maqomi va huquqlarini inson sha'niga mos tarzda yuksak darajada e'tirof etgan. Qur'oni

karim, hadislar hamda fiqhiy manbalar asosida ayollar oilaviy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy hayotning to'laqonli ishtirokchisi sifatida ko'riladi. Quydagi asosiy xulosalar bu boradagi ilmiy tahlil natijasidir:

1. Islomda ayolning inson sifatidagi tengligi e'tirof etilgan. Qur'oni karimning "An-Niso" va "An-Nahl" suralarida ayol erkak bilan bir nafsdan yaratilgani, ularning huquq va mas'uliyatlari adolat tamoyiliga ko'ra belgilangani ta'kidlanadi. Bu Islomning asosiy g'oyasi — inson sha'nining daxlsizligi va tengligi tamoyilini tasdiqlaydi.
2. Ayolning huquqiy maqomi Islomda aniq belgilangan. Islomda ayolga meros olish, mulkka egalik qilish, mehnat qilish, ta'lim olish, nikohga rozilik bildirish va siyosiy hayotda ishtirok etish kabi huquqlar berilgan. Bu huquqlar o'z davrining barcha jamiyatlari bilan qiyoslanganda ilg'or insonparvarlik tamoyillarini o'zida mujassam etgan.
3. Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning hadislarida ayol sha'nini ulug'lash markaziy o'rinni egallaydi. "Eng yaxshilaringiz — ayollariga yaxshilik qiladiganlaringizdir" degan hadis, shuningdek, "Jannat onalarning oyog'i ostidadir" rivoyati ayolning jamiyatdagi maqomini yuksak darajada ifodalaydi. Islom axloqi doirasida ayolga nisbatan zo'ravonlik, kamsitish yoki hurmatsizlik mutlaqo man etilgan.
4. Tarixiy va zamonaviy tajriba Islomdagi gender adolatining amaliy ifodasini tasdiqlaydi. Islom tarixida Sayyida A'isha, Nusayba bint Ka'b, Fotima bint Muhammad (r.a.) kabi ayollar ilm, siyosat va ijtimoiy sohalarida faol bo'lgan. Zamonaviy davrda esa musulmon ayollar ta'lim, fan, tibbiyot, huquq va siyosat sohalarida muvaffaqiyatli faoliyat yuritib, islomiy qadriyatlar bilan uyg'un taraqqiyot modelini yaratmoqdalar.
5. Islomdagi ayol maqomi G'arbiy "erkinlik" konsepsiyasidan tubdan farq qiladi. Islomda erkinlik ma'naviy mas'uliyat bilan uyg'unlashgan: ayolning huquqlari uning axloqiy burchlari bilan muvozanatda qaraladi. Bu esa insonparvarlik va ijtimoiy barqarorlikning asosiy kafolatidir.

Umuman olganda, Islomda ayolning maqomi va huquqlari nafaqat diniy, balki huquqiy, axloqiy va ijtimoiy tizimning markaziy qismi hisoblanadi. Qur'on va Sunnat ayolni jamiyatning teng huquqli, faol va hurmatli a'zosi sifatida ko'radi. Shu bois, zamonaviy islomshunoslik tadqiqotlari ushbu qadriyatlarni chuqur o'rganish va amaliy hayotda tatbiq etish orqali Islomdagi gender adolatining haqiqiy mohiyatini yanada yoritib berishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aliy, M. The Status of Women in Islam. – Riyadh: Islamic University Press, 2015.
2. Cho Cho Zaw, Myat Min, THE STATUS AND RIGHTS OF WOMEN MENTIONED IN ISLAM. International Journal for Studies on Children, Women, Elderly And Disabled, Vol. 1, (January 2017) ISSN 0128-309X

3. Hassan, Md.Mahmudul. (2014). Women in Islam: An Overview. Issues in Women's Rights, 12 pages (41-50)..
4. Imom Buxoriy. Al-Jome' as-sahih.
5. Imom Termiziy. Sunan at-Termiziy.
6. Khalifa, R. (2021). Gender Justice in Islamic Jurisprudence. – Journal of Islamic Studies, Vol. 29, No. 3.
7. Nasr, S.H. (2019). Women, Family, and Islam. – Cambridge University Press.
8. Qur'oni karim. – an-Niso, an-Nahl, at-Takvir suralari.
9. Rahmatulloh M. Islom va ayol huquqlari. – Toshkent: Movarounnahr, 2018.
10. Status of Women in Islam (Islami Legacy) — PDF: <https://islamiclegacy.files.wordpress.com/2018/07/status-of-woman-in-islam.pdf>
11. The Status of Women in Islam (Jamal Badawi) — PDF shaklida: https://www.islamland.com/uploads/books/The-Status-of-Women-in-Islam-Jamal-Badawi-_eng.pdf
12. Valiyev Lochin Azamatovich, Abduqayumova Feruzaxon Rayimjon qizi , Islom dinida ayollar huquqlari”. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences 4(9) (2024) 133-137
https://www.oriens.uz/media/journalarticles/21_Valiyev_Lochin_Azamatovich_133-137.pdf
13. Valiyev, Lochin Azamatovich, & Abduqayumova, Feruzaxon Rayimjon Qizi (2024). ISLOM DUNYOSIDA AYOLLAR HUQUQLARI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 4 (9), 133-137.
14. Yusuf al-Qaradawining The Status of Women in Islam asariga oid onlayn nusxa (Scribd): <https://www.scribd.com/document/514105021/The-Status-of-Women-in-Islam-by-Yusuf-al-Qaradawi>